

проф. др **Дара Дамљановић**

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Лингводидактичко наслеђе Јеврема Илића

Сажетак. У раду се анализира прва српска граматика руског језика, расветљава се историјат, прилике и услови под којима је настала, наводе се и коментаришу оцене рецензената. Граматика се затим анализира са становишта њене научне утемељености као и са становишта савремене лингводидактике.*

Кључне речи: лингводидактика, руски језик, граматика, уџбеник, Јеврем Илић (1852–1899).

Крајем 1882. године Јеврем Илић завршио је писање „Руске граматике за српске школе“ и предао рукопис министру просвете. Образлажући потребу за оваквим уџбеником у Предговору Илић пише:

„У нашој књижевности није било до сада за учење руског језика ни једне књиге, у којој би било системски изложених правила руске граматике. Потреба такве књиге осетила се и у школи и изван школе нарочито у последње доба, кад је руска књижевност обратила на себе озбиљну пажњу свих оних који се науком баве, и кад је руски језик заузео важно место међу наставним предметима код најобразованијих народа.“

Илић је сматрао да изучавање руског језика у нашим школама има два циља:

„један је да се лаким и свесним учењем руског језика отварају врата српској младежи за улазак у велику светску књижевност руску; други је да се тим радом у исти мах утврђује и попуњује оно филолошко образовање, које се добија по нашим школама учењем српског језика, у колико заједница у коренима, сличност и разлика у облицима једног и другог језика помажу томе.“ (Предговор првом издању)

Главни просветни савет на 136. седници, одржаној 1. децембра 1882, одредио је архимандрита Нестора и Живка Поповића, професора београдске гимназије, за рецензенте Илићеве граматике. Први рецензент није написао реферат па је уместо њега одређен Никола Ружичић, професор Богословије. Рецензенти су поднели реферате на 163. седници Главног просветног савета, одржаној 29. априла 1883. Написали су позитивну рецензију на основу написаних делова граматике о гласовима и речима. Трећи део – о реченици – аутор још није био завршио. После излагања рецензената Савет је одлучио:

„Да се Руска граматика може примити за школску употребу и штампати о државном трошку, пошто писац поправи своје дело по примедбама референата, изузимајући одељак о акцентима који остаје онакав какав је, и пошто изради и други део о реченицима, те да се први и други део штампа уједно. Како је г. Илић већ готов с другим делом, то се може цело дело штампати, а да се више не подноси Главном просветном савету,

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 28. децембра 2007. у склопу пројекта бр. 149037A („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

јер писац израђује своју граматику по признатим изворима. Као хонорар одређује се писцу од табака 80 динара. Референтима одређује се по 50 динара за реферате.“

Рецензенти Ж. Поповић и Н. Ружичић замерили су аутору што се сувише држао својих узора, пре свега Буслајева, па је граматика више научна него што је погодна за практичну школску употребу. Истичући став да школске граматике не могу бити писане као научне граматике, рецензенти са тог становишта истичу недекватност одељка о гласовима. Друга примедба рецензената односи се на приступ језичкој материји. Наиме, иако се дело заснива на диференцијалном принципу, Ж. Поповић сматра да ово није добро урађено јер није изведено према начелу да се у руској граматици саопшти све оно што је друкчије него у српској. „Писац о томе саопштава тек узгред, на пар места, а то није ни од какве користи, већ само квари јединство дела“, наводи Поповић у својој рецензији.

„Руска граматика за српске школе“ Ј. Илића је прва граматика руског језика објављена у Србији. Употребљавала се у нашим школама више од тридесет година, од њеног објављивања 1883. до појаве Кошутићеве граматике 1914. године. Граматика је имала четири издања. Припремајући друго, прерађено издање (објављено је 1893) сам аутор је сматрао да је потребно унети више измена. У духу реформе наставе живих страних језика дело је знатно скраћено, посебно синтаксички део. Морфолошки део граматике допуњен је правилима о акценту, проширена је материја о глаголима, извршена је друкчија подела именица. Примери за читање и превођење, ради боље прегледности граматичких правила, издвојени су и стављени на крај књиге. Ново издање написано је у складу са захтевима широког европског покрета за реформу наставе живих страних језика, али, по мишљењу Н. Радошевић, овде се огледа и утицај руске граматике П. Будманија која је била написана у духу реформских захтева (Радошевић 1970; 1973). Треће исправљено издање објављено је 1903, а четврто непромењено 1908. године.

Јеврем А. Илић (1852–1899) рођен је у селу Ореовица код Велике Плане. Нижу гимназију завршио је у Пожаревцу (1866), а богословију у Београду (1870). У сведочанству Православног богословског училишта у Београду стоји да је у првој години учио руски језик, у другој је имао предмет „упражњења у преводу са руског на српски и обратно“. По завршетку богословије постављен је за учитеља основне школе у Крагујевцу, а 1871. када је тамо основана учитељска школа постављен је за учитеља веронауке. Од октобра 1873. до јуна 1876. школовао се у Кијеву. Завршио је Црквено-историјски одсек Кијевске духовне академије. У септембру 1877. на предлог министра просвете и црквених дела Алимпија Васиљевића постављен је за предавача у Учитељској школи у Београду. Предавао је црквену историју и руски језик. У мају 1882. положио је професорски испит из предмета: историја хришћанске цркве са историјом српске цркве, канонско право и руски језик. Писмени и усмени испит из руског полагао је код Платона Кулатковског, првог професора руског језика на Катедри за руски језик и литературу Велике школе. Предавао је у Учитељској школи, Богословији, Другој гимназији у Београду, гимназији у Неготину. Био је члан комисије за професорске испите за предмете историја српске цркве, црквено богословље, црквена књижевност и руски језик. Поред граматике руског језика написао је уџбенике за науку хришћанску. Као члан Главног просветног савета (од 1885. са мањим прекидима до 1899.) писао је рецензије и учествовао у раду Савета. Био је начелник у Министарству просвете и црквених дела и ректор Богословије (Дамљановић 2000, 94–5).

„Руска граматика за српске школе“ Ј. Илића је практична граматика написана за школску употребу и намењена ученицима средњих школа који почињу учити руски језик, али који већ имају у великој мери формирено филолошко знање. Уџбеник поседује потребан степен научног приступа у тумачењу граматичког система руског језика. Дело је написано на српском језику, али су сви термини, осим у једном делу синтаксе, дати и на руском језику. У Предговору аутор наводи да се при изради граматике служио делима најбољих зналаца руског језика, као што су Ф. Буслајев, А. А. Потебња, Л. И. Поливанов, В. Ј. Стојуњин и други, али и школским граматикама српског језика, пре свега *Српском граматиком* Стојана Новаковића. Илићева граматика настала је у време доминације компаративно-историјских проучавања језика у лингвистици. Ипак, тај приступ, као и компаративна анализа, није свуда доследно примењен, а с обзиром на намену граматике то није ни било потребно.

Структуру граматике чини Предговор (III–V), Преглед (садржај) (VII–XI), Приступ (1–2), поглавља: О гласовима (3–21), О речима (21–100), О реченицама (100–162), Регистар (163–166), Руско-српски речник (167–206), Исправке (207–208). Најмањи структурни део граматике је параграф (укупно 127). Сваки параграф садржи граматичко правило и објашњење илустровано примерима.

Регистар обухвата 295 појмова са указивањем на стране књиге које садрже објашњења значења, употребе или функције дате јединице. Овде се даје изговор самогласника (а, о, и) и сугласника (г, д, л, н, с, т), употреба везника (а, и, ибо, или, но, то, что, чем, итд.), прилога (больше, весьма, гораздо, домой, завтра, иногда, итд.), предлога, предлошко-падежних конструкција, неких глагола, заменица, основних и редних бројева. *Речник* садржи 2.321 одредницу руског језика са преводним еквивалентима у српском језику. Састављен је на основу лексике употребљене за илustrацију граматичке материје а његов квантитет указује на практичну намену Илићeve граматике богато илустроване примерима за сваку језичку (граматичку) појаву. С друге стране, присуство речника у уџбенику граматике доста говори о самој концепцији наставе руског језика: граматика се усвајала у посебном курсу, у првој фази наставе, путем граматичких правила и примера, што је било у складу са тадашњом лингводидактичком теоријом и праксом.

Приступ делу обухвата три параграфа у којима се износи неколико основних напомена о руском говорном језику, развоју руског књижевног језика и даје се кратак преглед историје руског писма. Наводећи заједничко генетско порекло руског и српског језика, аутор даље говори о великоруском, малоруском и белоруском наречју. У великоруском наречју издваја московски говор као основу руског књижевног језика. У параграфу о историји руског писма даје се његов развој од примања хришћанства, преко реформи за време владавине Петра Великог, као и утицај руског грађанског писма на наше ћирилично писмо.

Фонетско-фонолошки део „Руске граматике“ садржи четири поглавља: Слова и гласови руског језика, Самогласници, Сугласници, Акценти. Аутор врши поређење руског и српског графијског система, истичући оне графеме по којима се ти графијски системи разликују. Констатује се да у руском фонетском систему постоји глас „између г и х“ (звукно или фарингално h) који се изговара у речима *Бог, легко, когти, мягче, легче*, а нема посебан знак у графијском систему. Следе параграфи о изговору (читању) самогласника и сугласника, где се објашњава изговор неакцентованог *о*, изговор акцентованог *е* после *ч, јс, иш, јш*, изговор вокала

ы, э, гласовне вредности графема я, ю, изговор меких сугласника đ, т, л, н, изговор сугласника г у генитиву приdeva и заменица. У вези с тим аутор још објашњава једначење сугласника по звучности/беззвучности, појаву која у руском није оставила траг у писаном тексту. И ово објашњење, као и сва претходна, про-праћено је многобројним примерима (једначење у оквиру једне и на граници две-ју речи). Дефинишући акценат као повишење гласа над акцентованим слогом, Илић наводи примере речи код који од места акцента зависи значење дате речи: зáмок (замак) – замóк (катанац); мýка (невольја) – мuká (брашно); дорóга (пут) – дрóбого (скupo), и др.

Ј. Илић није увек одвајао синхронију од дијахронијског описа језика, што се види из објашњења у вези са ъ и ь знаком. Ови знаци сврстани су међу само-гласнике очигледно према историјском принципу јер су они првобитно били, као и самогласници, носиоци слога. На синхронијском плану аутор објашњава њихову функцију у обележавању мекоће/тврдоће сугласника, на дијахронијском – вокализацију прасловенских полугласника у савременом руском (полугласник ъ у јаком положају дао је вокал о, док је ь прешао у вокал е) и српском језику (оба полугласника су дала вокал а). Историји језика припада тумачење разлике/сличности између руских речи типа *имя*, *время*, *рука* и српских еквивалената *имe*, *времe*, *рука*. Разлика је настала као последица различитих рефлекса некадашњих самогласника (*имя – имe*), док је у другом случају рефлекс једнак у оба језика (*рука – рука*). Компаративно-историјски коментари дати су у вези са тумачењем неких самогласничких алтернација, појавом непостојаних самогласника и друго. Ј. Илић даље објашњава разлику између руског и српског језика код речи које су у старословенском језику имале -ре-, -ра-, -ла (prasловенско er, el, or, ol). Те речи су у српском сачувале исти облик док је у руском као крајњи резултат гласовних промена настао исти вокал испред л, р (српски: *глава, град, сребро*; руски: *голова, город, серебро*).

Морфолошки део Илићеве граматике подељен је на мање структурне делове према врстама речи. Део о променљивим речима садржи поделу на именске речи (именице, приdevi, заменице, бројеви) и глаголе. Уз именске речи везана је категорија рода, броја и падежа. У непроменљиве речи сврстани су прилози, предлози, везници и узвици. Променљиве речи описане су превасходно са формално-граматичког аспекта, али има неких елемената функционално-семантичког описа, нпр. у опису значења облика компаратива и суперлатива приdeva, код заповедног начина, условног начина. У материју о именицама, приdevима и бројевима уgraђени су елементи творбе речи.

Параграфи о деклинацији именица и приdeva структурисани су једнообразно. Све именице су сврстане у три деклинације, а за сваку деклинацију аутор даје табеларни преглед падежних наставака, затим парадигме, врши поређење наставака меке и тврде промене, наводи примере употребе у реченицама и напомене уз сваку деклинацију са примерима дигресија. Приdevi су објашњени кроз четири тематске целине: дужи и кратки приdevi, творба, деклинација и поређење приdeva. Поглавље посвећено заменицама садржи поделу заменица (личне, повратне, присвојне, показне, упитне, односне, одређене, неодређене), деклинације појединих заменица и њихову употребу у реченици. Поглавље о бројевима садржи поделу бројева по саставу и значењу, промену бројева и примере употребе. По творбеним структурним елементима Илић дели бројеве на просте и сложене који се образују различитим слагањем простих бројева. Бројеви од 11–19 настали

су слагањем одговарајућег простог броја, предлога *на* и облика насталог скраћивањем броја *десять*: *один-на-дцать*. На исти начин, само без предлога изведени су називи десетица, осим *сорок* и *девяносто*. Називи за стотине настали су од простих бројева и облика именице *сто*, и то номинатива старе двојине – *двести*, номинатива плурала *триста*, *четыреста*, генитива плурала *пятьсот*, *шестьсот*, *семьсот*, *восемьсот*, *девятьсот*.

Приликом рада на морфологији посебна пажња поклоњена је избору и презентацији материје о глаголима. Ову материју аутор је изложио друкчије од начињана на који су то чинили руски филолози (Буслајев). Поглавље почиње материјом о глаголским основама и творби глагола. Констатује се да постоје две глаголске основе, инфинитивна и презентска и од њих се образују сви глаголски облици. Наводе се најфрејментнији суфиксси за творбу глагола оба вида. Материја о глаголима у овој граматици изложена је кроз два концентрична круга, при чему се у другом делу систематизује знање и проширује помоћним и неправилним глаголима.

Илић користи компаративно-историјски приступ у тумачењу инфинитива. Суфиксси за грађење инфинитива *-ти*, *-ть*, *-чъ*, посматрано историјски, своде се на суфикс *-ти*. Овај суфикс сачувао се само у позицији под акцентом, у неакцентованом положају самогласник *и* се изгубио. Суфикс *-чъ* добили су глаголи са основом на *-г*, *-к*. Палатализацијом сугласничких група *гт*, *кт* настао је у руском језику сугласник *ч*, а у српском *ћ*: тек-ти = руски *течь*, српски *тећи*. Наведена објашњења аутор богато илуструје примерима употребе различитих типова реченица с инфинитивом.

Поглавље о индикативу садржи прегледно и једноставно изложену материју о творби глаголских времена. Илић наглашава да у руском језику постоје три глаголска времена, али их не образују сви глаголи: несвршени глаголи образују сва три времена, док свршени немају садашње време. Параграф о императиву садржи основна објашњења о његовој творби са примерима употребе у реченици. Осим императива за изражавање категоричне наредбе користи се облик инфинитива, што се илуструје примерима: *Молчать! Быть по сему*.

Условни начин или кондиционал излаже се не само са чисто формалног већ и функционално-семантичког становишта. Уз кондиционал који се образује од перфекта глагола и речце *бы* (сделал бы) наводе се и друга језичка средства за изражавање датог значења, инфинитив са речом *бы*, облик императива: *Не петь бы тебе, кукушка, соловьем, не бывать бы тебе, кукушка, в ловушке* (Да ниси, кукавице, певала као славуј, не би те, кукавице, ухватили). *Не будь на то господня воля, не отдали бы Москвы* (Да није било божје воље, не би се Москва предала).

Параграф о партиципима садржи творбу партиципа, њихово значење и начин превођења на српски језик, будући да се систем партиципа у руском језику разликује од партиципа српског језика. Параграф о глаголским прилозима садржи творбу глаголског прилога садашњег и прошлог времена, реченице са овим облицима, њихове еквиваленте у српском језику.

Други део морфологије чине непроменљиве речи, и то прилози, предлози, везници и узвици. Поглавље о прилозима садржи творбу прилога, њихову поделу по значењу и употребу. Разматрају се творбени односи прилога и речи од којих су настали, пре свега од придева, именица, заменица, бројева, глагола, као и прилешки изрази. По значењу прилози су подељени у дванаест група са исцрпним списком прилога за свако значење; наведено је укупно 115 прилога. Према формалним

показатељима *предлози* су подељени на просте и сложене. Исто тако, разликују се предлози у функцији префикса, нпр.: *от-нести*, *у-нести*, *за-нести* од предлога као самосталних речи које „одређују однос између предмета и радње тачније, него што се то променом облика може одредити“ (95). За супласификацију везника примаран је однос између реченица које повезују, те их аутор дели на оне који се употребљавају за везивање (*и, да, такжe, не толькo-но*), за супротстављање (*а, но, однакo, между тем*), за поређење (*как, так, тем, столь*), за узрок, повод или циљ радње (*ибо, оттого-что, чтобы*), за деобу (*или, либо*), упитне (*ли, ль*), условне (*если, ежели, когда, лишь только*), за уступање (*хотя, пожалуй, что ни, как ни*), за одрицање (*не, ни-ни*), за извођење закључка (*итак, следовательно, стало быть, потому*). Према функционално-семантичком аспекту подељени су и *усклици* на оне којима се изражава чуђење, одобравање, радост, уверавање, дозивање, одзивање, љутња, нуђење, плашење, претња, забрана, жалост, показивање.

Синтакса у „Руској граматици“ Ј. Илића изложена је у четири поглавља: Просте реченице, Сложене реченице, Ред речи и реченица, Писмени знаци реченичног слога. Анализи руске реченице аутор је посветио велику пажњу (и простор: стр. 100–162) истичући све оно по чему се руски језик разликује од српског.

У основи Илићеве синтаксе, иако није експлицитно показано, налази се теорија о главним и споредним деловима реченице. Главни делови реченице су предикат и субјекат, док се споредни делови могу посматрати са становишта њихове синтаксичке функције и њиховог значења. Према синтаксичкој функцији то су речи које стоје уз главне делове реченице повезане уз њих рекцијом (допуне) или конгруенцијом (атрибутивне речи). Постоје још и прилошке одредбе или адвербијали. Анализа споредних делова реченице према значењу показује да се атрибутивне речи везују и конгруенцијом и рекцијом. Атрибутивне речи се везују конгруенцијом ако су то придеви, упитне и показне заменице, основни бројеви од један до четири, редни бројеви, именице у функцији апозиције. Неконгруентне атрибутивне речи су оне које стоје у генитиву (*человек пожилых лет, восход солнца*), основни бројеви већи од четири (*пять лет*). Допуне се изражавају косим падежима без предлога или са предлогом, односно непосредном или посредном рекцијом. Прилошке одредбе (места, времена, начина, мере и степена, узрока) налазе се или у односу рекције или не стоје у отвореној синтаксичкој вези.

Поглавље о простим реченицама почиње разматрањем односа конгруенције између субјекта и предиката израженог глаголом. Субјекат и предикат овакве реченице слажу се у броју и лицу, уколико је предикат у перфекту онда постоји слагање у роду. Аутор даље разматра однос између субјекта и именског предиката у случају када је именски предикат исказан придевом или заменицом при чему постоји конгруенција у роду, броју и падежу. Ако је предикат именица, она се слаже са субјектом само у падежу, док слагање у роду и броју није обавезно. Реченице са неисказаним субјектом имају глаголски предикат у трећем лицу множине или другом лицу једнине: *Нынче об этом не заботятся. Тише едешь, дальше будешь.* Ове реченице имају различита значења, у првом случају под субјектом се подразумевају неки или многи, у другом случају – сваки или сви. Глаголски предикат безличних реченица које означавају неку природну појаву или изражавају унутрашње стање човека, стоји у трећем лицу једнине или у прошлом времену у облику за средњи род: *Морозит. То скосило градом, то сняло пожаром. И верится и плачется.* Даље се разматрају реченице са глаголом *быть* као делом

именског предиката, и то реченице у прошлом и будућем времену са глаголом *быть*, у садашњем времену без тога глагола, као и случајеви када се предмет „логички одређује“ и тада спона *есть* остаје.

Посебно се објашњавају атрибутивни додаци изражени приевима, заменицама, именицама и бројевима и њихова конгруентност/неконгруентност са речима уз које стоје. С тим у вези разматра се употреба личних заменица *ты/вы* за обраћање, личног заменичког израза (*мы с тобой*) у функцији субјекта, употреба генитива личних заменица (*его, ея, их*) у значењу присвојних, синонимија реченица са заменицима као у примеру *Мое дело учиться и Я должен учиться*. Објашњавају се реченице са етичким дативом израженим повратном заменицом *себя* које су карактеристичне за говорни језик: *Ты себе своей дорогой ступай. Пускай его тебе живет*. При превођењу на српски језик заменица се губи.

У поглављу Особине у употреби именских облика разматра се значење и употреба поједињих падежа без предлога и са предлогом. Размотрена је употреба генитива без предлога у реченицама са компаративом (*Живое слово дороже мёртвой буквы, Перо смелее языка*) у руском језику, док се у српском овде употребљава предлог *од* или везник *нега*. Наводе се примери употребе темпоралног генитива (*Вчерашнего дня случилась за городом драка*). Илић даље објашњава употребу партитивног генитива уз глаголе којима се исказује захтев, жеља, молба, страх, нада, очекивање, као што су глаголи: *жаждать, пожелать, искать, бояться, просить, требовать, дождаться, ждать, желать*. Датив без предлога употребљава се у безличним реченицама што је показано на више примера узетих из књижевних текстова и разговорног језика. Посебно се разматра значење реченица типа *Не цветами зимой по снегу, Мне ли молодому жить за печкою*, у којима се датив употребљава уз глагол у инфинитиву. Аутор објашњава да инфинитив овде стоји уместо будућег времена или условног начина, док се као еквивалент дативу у српском језику употребљава номинатив. Разматра се акузатив без предлога за означавање временског периода током кога се одвија радња (адвербијал изражен падежним обликом): *Я без души лето целое все пела. Он всю дорогу проскукал*. Употреба инструментала у трпним реченицама посебно је образложена, као и структура специфичних безличних реченица које означавају резултат утицаја неке природне непогоде или стихије. Именица која означава ту стихију стоји у инструменталу, док је глагол у предикату у безличном облику: *Скосило градом. Сняло пожаром. Грозило бедой*. Даље се анализира реченица с инструменталом уз глагол *быть* (*Приятно быть богатым*), као и значење инструментала у синтагми *грязь – грязью, дурак – дураком, хлеб стоит стена – стеной* којим се појачава значење реченице. Обликом инструментала исказује се поређење као у примерима *лететь стрелой, упасть камнем, бежать зайцем*. У српском језику овде се употребљава поредбена реч *као* и именица у номинативу.

Параграф о употреби и значењу предлошко-падежних конструкција садржи списак предлога који се употребљавају са једним падежом и табеларни преглед предлога са два, односно три падежа. Наводе се поједине предлошко-падежне конструкције и њихово значење, а све то је илустровано адекватним примерима.

Поглавље о глаголским облицима садржи употребу једнога облика у функцији другога. Разматра се употреба презента за исказивање прошле и будуће радње, употреба инфинитива за исказивање будуће радње (*Кому назначено, не миновать судьбы. Ох быть тут беде и великой*), употреба инфинитива у значењу им-

ператива (*Смирно сидеть!*). Овде се разматрају реченице са императивом и речом -ка којима се исказује ублажена заповест (*Скажите-ка, друг, с кем вы любите гулять*). Посебно се разматрају реченице са партиципима и глаголским прилогима, њихова употреба као и начин превођења на српски језик.

У закључку поглављу о простим реченицама анализирају се упитне и одричне реченице. Упитне реченице деле се на реченице са упитним заменицима, упитне реченице са речом -ли и упитне реченице са упитном интонацијом. Поред упитних заменица у истој улози користе се рече *разве* и *неужели*, али онда упитне реченице поред питања изражавају неверицу, сумњу или чуђење. Даље се разматрају реченице са упитном заменицом *что* у значењу *какой*, *какая*, *какое*, *какие*: *Что за шейка, что за глазки? Что за человек ваш хозяин?* У параграфу о одрицању разматрају се језичка средства за изражавање одрицања и структура одричне реченице. Анализира се одрична реченица са речцима *нет*, *не*, *ни*, са одричним заменичким речима *никто*, *ничто*, *ничего*, *некого*.

Друго поглавље синтаксе садржи преглед сложених реченица у руском језику. Даје се дефиниција независно-сложених и зависно-сложених реченица, њихова класификација са примерима и неке разлике између српског и руског језика. Независно-сложене реченице подељене су на саставне са везницима *и*, *же*, *да*, *сперва, потом, иногда, то-то*, раставне са везницима *или-или*, *либо-либо*, *ни-ни* и супротне са везницима *а*, *да*, *же*, *но*, *однако*, *впрочем*. Зависно-сложене реченице Илић је поделио према функцији у три подгрупе: атрибутске, субјекатско-предикатско-објекатске и адвербијалне. Адвербијалне зависне реченице даље су подељене према значењу на зависне реченице места, времена, погодбе (иреална условна реченица са кондиционалом), поређења, намере, узрочно-последичне.

У трећем поглављу синтаксе разматра се ред речи у простој реченици и редослед простих реченица у сложеној. Овде се наводе основни случајеви слободног реда речи и случајеви када је одређени ред речи обавезан. Анализира се реченица са два облика у дативу и глаголом у инфинитиву у којој је одређени ред речи обавезан: *Вам платить мне такову же дань. Не нам смотреть ему в глаза.* Обавезан је одређени ред речи када се основним бројем исказује приближност: *Часа три ходил.*

Сва граматичка правила Ј. Илић је илустровао примерима који представљају посебну вредност дела. Аутор је брижљиво одабрао кратке одломке и реченице из књижевних дела истакнутих руских писаца, пословице и изреке, водећи рачуна о њиховим културолошким, лингвистичким и екстравлингвистичким вредностима. Посматрани са лингвистичког аспекта ти примери су служили за уочавање функционисања поједињих граматичких облика и лексичких јединица. Са културолошког и екстравлингвистичког становишта то су савршени образци руског књижевног језика који откривају сво његово богатство, пружају разноврсне податке о руској култури, стимулишу мотивацију и интересовање за рад. Као илustrација могу се навести различити типови реченица с инфинитивом, где се поред образца говора из свакодневне комуникације наводе и одговарајуће пословице: *Лучше гнуться, чем переломиться. Я хочу отправить письмо на почту. Я хочу отправиться за город. Ты должен осторечься от ошибок. Мы сегодня поедем кататься. Ему приказали вернуться. Нам нельзя было его найти. Тяжело нести грех на душу.*

Посебну пажњу у том смислу завређују пословице. У Илићевој граматици наводи се око 90 пословица различите тематике. Кроз пословице се изражава

менталитет руског народа, оне су одраз народног морала, животних схватања, моралних норми и вредности руског човека. У њима се одражава свакодневни живот руског човека, обичаји руског народа, историја земље, однос према религији и Богу. Полазећи од тематике која се у њима разматра грубом класификацијом ове пословице можемо поделити у неколико скупина. На првом месту ту се издвајају пословице у којима се помиње Бог, однос човека према Богу и свету, као и главни морални принципи на којима се заснива вера: *Без Бога – ни до порога. Чего не желаешь себе, того и другому не желай. Люби близкого как самого себя. Божья благость велика. С Божьей помощью всякий труд легче. Смирение – Богу угоденье, уму просвещенье, душе спасенье, дому благословенъе, людям утешенье. Тяжело нести грех на душе.*

Посебну групу чине пословице које одражавају норме и правила понашања људи, однос човека према себи и према другима, говоре о човековој судбини, његовом односу према животу: *От своей тени не уйдешь. Кому назначено, не миновать судьбы. Кто в море не бывал, тот горя не видал. Бояться несчастия – счастья не видать. Доброго человека вспоминают добрым словом. У всех птиц есть крылья, но не все они одинаково летают. Хорошо птичке в золотой клетке, а еще лучшие на зеленой ветке. От худого семени не жди доброго племени. Не всегда та собака кусается, что громко лает. Каков привет, таков ответ. От хорошего братца ума набраться, от худого братца рад отвязаться. В чем деду стыд, в том бабе смех. О богатству и сиромаштву, о односу према раду говоре следеће пословице: Сторонись богачи, беднота гуляет. По одежске протягивай ножки. Береги денежку про черный день. Трудно наскить, еще труднее наскитое сберечь. В добром жить пополнеешь, а в худом похудеешь. С богатым не тягайся, с сильным не борись. Что ты посеял, то и жни. Долго на ниве потеть – много хлеба иметь. Лес сечь – не жалеть плеч. Дело мастера боится. Работай – сый будешь.*

Моралне особине, индивидуалне црте карактера и понашање човека – леност, и трудолубивост, снагу и слабост, храброст и кукавичлук, верност, постојаност – одражавају пословице: *Каждый молодец на свой образец. Рукам воли не давай. Бойся жить, а умирать не бойся. Умел жить, умей и умирать. Человек, не делавший добра, хуже всякого животного. С сильным не борись. Поделитесь, да не подеритесь. Кто везде, тот нигде. От своей тени не уйдешь. Друзья прямые – братья родные. Раб своей тени боится. Трус тени боится. Догадка стоит разума. Видно сокола по полету. По платью встречают, а по уму провожают. Сколько голов, столько умов. Лучше верного держаться, чем за обманчивой надеждою гоняться. О односима међу људима говоре пословице: Чужими руками легко жар загребать. Не ко времени гость хуже татарина. Тяжело болеть, тяжело и над больным сидеть. На воре шапка горит. Не всегда та собака кусает, что громко лаёт. Перед людьми хвалиться – людей не стыдиться. Безсильному не смейся и слабого обидеть не можи. Друзья прямые – братья родные. У семи нянек дитя бывает без глазу.*

Многобројне пословице говоре о људским поступцима: *До поры, до времени не сеют семени. Всему есть свой черед. Кто везде, тот нигде. Тому не надо ложиться, кто хочет от болезни освободиться. Из двух зол пусть выбирают меньшее. Не в свои сани не садись. За правду не судись: скинь шапку да поклонись. Что на того сердиться, кто нас не боится. Лучше гнаться, чем переломить. Семь раз отмерь, а один раз отрезь. Чья воля старее, та и правее. Међу пословица-*

ма у којима се помињу животиње највише је оних у којима се помиње вук: *Ловит волк, ловят и волка. Что волку в зуб попало, то и пропало. Не за то волка бьют что сер, а за то овцу съел.* О снази изговорене или написане речи говоре пословице: *Живое слово дороже мертвой буквы. Перо смелее языка. На крају поменимо јеош и пословице: Где горе, тут и слезы. Тише едешь, дальше будешь. Правда солнца светлее. Утро вечера мудренее. При дороге жить – всех не угостить.*

У целини посматрано Илићева „Руска граматика за српске школе“ пружа опис руског језичког система превасходно на плану синхроније уз многобројне коментаре из историје језика. Аутор је применио компаративно-историјски приступ руском и српском језику код проучавања фонетско-фонолошког нивоа као и неких морфолошких облика. Сва материја је изложена са високим познавањем савремене лингвистичке науке и употребности одражава стање науке о руском и српском језику периода у коме је настала.

Цитирана литература

- Budmani P., Praktična gramatika ruskoga jezika za samouke, Zagreb, 1884.
- Буслаев Ф. И., Историческая грамматика русского языка, Москва: Академия наук, Отделение литературы и языка, 1959.
- Васиљевић А., Учитељ руског језика, Београд: Државна штампарија, 1862.
- Дамљановић Д., Кончаревић К., „Из историјата наставе руског језика у духовним школама Српске православне цркве“, Зб.: Српска теологија у десетом веку: истраживачки проблеми и резултати, књ. 2, Београд, 2007, стр. 260–273.
- Дамљановић Д., Руски језик у Србији: Уџбеници до 1941. године, Београд: Филозофски факултет, 2000, 310 стр. (Монографија)
- Илић А. Јеврем, Руска граматика за српске школе, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1883, 208 стр. 23 см
- Илић А. Јеврем, Руска граматика за српске школе, Друго издање, прерађено, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1893, 96 стр. 23 см
- Илић А. Јеврем, Руска граматика за српске школе, Треће, исправљено издање, Београд: Државна штампарија краљевине Србије, 1903, 96 стр. 23 см
- Илић А. Јеврем, Руска граматика за српске школе, Четврто издање, Београд: Државна штампарија краљевине Србије, 1908, 96 стр. 23 см
- Митропан П., „Први уџбеници руског језика у Србији“, Зб.: Сто година славистике у Србији: зборник реферата издат 30 година касније, Београд, 2007, стр. 37–40.
- Новаковић С., Српска граматика, Прво целокупно издање, Београд: Државна штампарија, 1894.
- Павловић Ј., Руска читанка за ученике другог разреда богословије, Београд: Државна штампарија, 1873.
- Поповић Ж., „Руска граматика Јеврема Илића“, Просветни гласник 1883, стр. 398–400.
- Радевић М., „Настава руског језика у београдским школама од 1849 до 1878 године“, Историјски часопис, Београд, 1980, књ. 27, стр. 183–188.
- Радевић М., „Почеци наставе руског језика у Србији. Неколико докумената 1852–1864“, Настава и васпитање, Београд, 1971, бр. 4, стр. 493–505.
- Радошевић Н., „Улога уџбеника у настави страног језика и наше концепције уџбеника руског језика“, Живи језици, Београд, 1973, 1–4, стр. 25–35.
- Радошевић Н., „Функција школског уџбеника у светlosti савремене науке. Уџбеник руског језика“, Београд, Научна књига, 1970.
- Ружичић Н., „Руска граматика Јеврема Илића“, Просветни гласник, Београд, 1883, стр. 400–402.

Дара Дамлянович

Лингводидактические взгляды Еврема Ильича

Резюме. Методика преподавания русского языка в Сербии начинает формироваться в середине 19 века, а к концу века это уже научно-обоснованная и эмпирически разработанная лингводидактическая дисциплина. Преподавание русского языка у нас начинается введением данного учебного предмета в Белградскую Духовную Семинарию (1849), в средние специальные школы (1877) и открытием Кафедры русского языка и литературы (1878). В сербских гимназиях русский язык начинает изучаться в 1902 году. Первый сербский учебник Учитель русского языка А Васильевича опубликован в 1862 году, первая хрестоматия Якова Павловича вышла в 1873 году, а первая сербская грамматика русского языка Еврема Ильича вышла из печати в 1882 году. В предлагаемой статье даётся описание и анализ первой сербской грамматики русского языка, опубликованной в 1882 году. Исследуется история создания данной грамматики, приводятся результаты лингводидактического анализа, оценки рецензентов, короткая биография ее автора Еврема Ильича (1852–1899).